

“AKURGAL” ADLI BİR KÖKLÜ ÇINARIN GÖLGESİNDE

Bu yazı, Alman Arkeoloji Enstitüsü süreli yayını “Istanbul Mitteilungen 52, 2002 sayısı için hazırladığım “*Nachruf auf Akurgal. Eine Platane im anatolischen Kulturboden*” başlıklı anma makalesinin az bir ekle genişletilmiş çevirisidir.

Yeni Cumhuriyet'in başkentinde Atatürk buyruğuyla kurulan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde açtığı kürsünün, şimdilerin Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'nın, başında hala O'nun profesör öğrencileri var. İstanbul ve Ankara'nın ardından üçüncü kent olarak Erzurum'da açılan Arkeoloji Bölümü'nün kurucuları, O'nun doktora öğrenimi için Milli Eğitim Bakanlığı bursuyla Heidelberg'e, Göttingen ve Bonn'a yolladığı ikinci kuşak öğrencileriydi; sonraları onlar Anadolu'nun doğusundan İzmir'e, Aydın ve Antalya'ya dağılmışlar, oradaki Üniversitelerde ya varolan bölümlere işlerlik kazandırmış ya da yenilerini açmışlardır. Selçuk ve Onsekiz Mart ile en son Dokuz Eylül Üniversitesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalları da O'nun eğittiklerinin eserleriydi. Bugün Atatürk, Dicle, Onsekiz Mart, Muğla ve Pamukkale üniversitelerinde arkeoloji okutamlar da üçüncü kuşaktan “torunlar”dır; öğrencilerinin yetiştiirdikleri...

Ülkenin tarihsel ve kültürel değerlerinden sorumlu Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile onların korumasından sorumlu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, O'na “Hocam” deme ayrıcalığını yaşamış yöneticilerle de hizmet verirken; ilk büyük müzelerin bizlere de tanıdık “büyük” müdürleri, arkeolojinin unutulmazları arasında O'nun adıyla birlikte anılırlar. Bugün her iki kültür kurumunun tüm Anadolu'ya yayılmış müze ve koruma kurullarında çalışanlar; müdürler, uz-

manlar ve raportörler, çoğunlukla ya O'nun okulundan ya da öğrencilerinin okulundan yetişenlerdir.

Yirminin üzerinde önemli ören yeri de yetiştirdikleri tarafından gün ışığına çıkarılıyorsa eğer, bir ülkenin geçmiş kültür ve sanatının bugününe böylesine dal budak salmış bir başka “Çınar” var mıdır? diye de sorulur. Bir toprağın ki orada kültür ve sanat, günümüz Batı Uygarlığı'nı temellendirmesi ayrıcalığıyla, yaratıcılığıyla, yeryüzünün başka miraslarından çok farklıdır; eskiliği, çeşitliliği ve zenginliğiyle de çok farklıdır. Ve “insanlığın bu en pahalı mirasına” sahiplik bugün çoğunlukla O'nun öğrencilerinin işidir: “Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal Okulu” nun...

Bu nedenle O, “ben değerli bilim adamları yetiştirdiğim için değerli bir bilim adamıyım” derken, salt mütevazı değil gururludur da. “Türk arkeologlar, yabancı meslektaşlarıyla yarışacak düzeydedir” derken, tüm arkeoloji dünyasına meydan okurcasına inançlıdır. Çünkü O, yurt toprağına kültürüyle sahiplensin ve sahiplenen aydın kuşaklar yetiştirsin diye inançla Almanya'ya gönderilen “Mustafa Kemal'in Oğulları”ndandır; çağdaş bir Türkiye'de çağdaş arkeolojinin temel taşları önemindeki “öncüler”den... Anadolu'yu kendi ulusal bilim ordusuyla uluslararası boyutlarda

yazmak, 1930’lu yıllarda Atatürk’le başlayan “Aydınlanma Çağı”nın hedeflerinden biriydi. “Kızları ve Oğulları” o büyük Reformcu’yu yanıltmamış, Ata’nın Eskiçağ bilimlerine otağ olarak kurduğu Türk Tarih Kurumu’nu, politikadan arınmış bağımsız günlerinde, 1983 yılına dek, dünyada saygın bir yere taşımışlardır; bunda O’nun payı, salt kırk yıllık üyelikle değil, on yılı aşkın bir genel sekreterlik göreviyle de çoktur.

Aydınlanma Devrimi’nin aşıladığı özgüvenden kaynaklanan “Batılı’yla yarış”, O’nun da andında vardı ki Türk Tarih Kongreleri’nin dördüncüsünde, henüz genç bir doçentken, Hellenistan’ın “protokorint çömllekleri üzerine işli aslan betilerinde Yenihitit etkisi”ne inanmak istemeyen ünlü “büyüklerle” kütüphaneyi göstererek, orada bilimsel hesaplaşmaya çağırışı, biz öğrenciler arasında bir “efsane” gibi anlatılırdı. O yıllarda Fransızca yayınlanan “Malatya Kabartmaları Üzerine Biçemsel Gözlemler (1946)” ve Almanca yayınlanan “Geçhitit Yontu Sanatı (1949)” kitaplarıyla, Önasya’nın gelenekselci sanat yapıtlarını, hocası G. Rodenwaldt’tan öğrendiği Klasik Arkeoloji’nin biçimsel ve biçemsel gelişim yöntemiyle kümelendiren ve tarihlendiren ilk arkeologtur. Bu nedenle DTCF’deki kürsüsünün adını “Klasik Arkeoloji ve Çağdaş Anadolu Arkeolojisi” koymuştur. Çünkü aynı topraklarda yeşeren çağdaş yüksek kültürlerin etkisi olmaksızın, erken dönemlerde Yunan sanatını konu alan Klasik Arkeoloji’yi gerçekliğiyle öğrenmenin ve öğretmenin olanaksızlığını ilk O görmüştür, Anadolu arkeolojisini yerel uygarlıklar alaşımı bütünlüğünde yorumlayan; bu bütünlüğü görmediği için Hititler’den sonra Orta Anadolu’da “400 yıllık bir Karanlık Dönem”in varlığını öngören ve Trak kökenli Frigler’in yöreye İÖ.12. yüzyılla birlikte değil, 8. yüzyıl başlarında yerleştiğini savlayan ilk arkeolog da O’dur. “Phrygische Kunst (1955)” ile pekiştirdiği bu “devrim” niteliğindeki savıyla konunun uzmanı tüm batılı

bilimcileri peşinden sürükleyecek; “Akurgal” adı arkeolojinin “unutulmazları” arasında böyle saygı görecektir.

Çünkü bu uzun süreli “karanlık”, Anadolu’nun onbin yıl boyu harmanlanan geçmiş kültür birikimini Demir Çağ kültürlerine aktaramadığı, geçmişin “unutulduğu” anlamınadır; ve çok önemli sonuçları vardır: Yerle bir ettikleri parlak geçmişi “tanıyamayan” Frigler, “yüzlerini Anadolu’da ilk kez Batı’ya, Ege’ye çevirmişlerdir; kültür ve sanatlarını Yunanistan’a borçludurlar”. Anadolu’nun batı kıyıları İÖ. 11. yüzyıldan başlayarak zaten Yunan sömürgecilerin yurdu olmuştur. Ege’nin doğu yakasında Doğu Yunanlar tarafından yaratılan İyon kültür ve sanatı, Erken Demir Çağ Anadolu halklarının etkisiyle filizlenmiş; bu Anadolu senteziyle İyonya, kültür ve sanatta dünya önderi olmuştur. Batı uygarlığının temelleri de Doğu Yunan halkınca atılmıştır İyon toprağında. 1961 baskılı “Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander” başyapıtı, arkeoloji dünyasını inandıran bu “devrim” çarpıcılığındaki görüşlerin nitelikli fotoğraflarla yeni bir sunumudur; arkeolojinin en sık alıntı yaptığı eserler arasındadır. Ege’de Bayraklı, Foça ve Çandarlı, Marmara’da Kyzikos ve Daskyleion ile Karadeniz’de Sinop kazılarının sonuçlarını içerir: ilerde, 1968’de, kitaplaştıracığı Urartu sanatı ve doktora savuncası olarak 1940’da Berlin’de yazdığı Likya sanatı ile yine “Yunan etkili” Lidya ve Karya sanatlarıyla bütünlenir. “Yunan Sanatını İyonya’da yaratan” Doğulular ise, özellikle Assurlar, Fenikeliler ve Yenihititler, 1966’da dört dille tüm dünyaya yayılan “Orient und Okzident” kitabının konusunu oluşturur.

Anadolu Arkeolojisi’nin bu büyük rehberi, ilk 1978’de basılan “Türkiye’nin Eski Uygarlıkları ve Kalıntıları” başlıklı İngiliz-

ce kitabıyla, Hatti'den Roma zamanı içlerine varan uzun bir yolda Küçük Asya gezginlerinin de "rehberi" olmuştur. Kendi insanını da unutmamıştır O; adı "Anadolu" olan bitek bir toprağın, yaşlı bir tarihin, zengin bir kültürün ve erişilmez bir sanatın "dünyada müstesna" kimliği, 1987'den bu yana "Anadolu Uygarlıkları" ya da "Anadolu Kültür Tarihi" gibi değişik adlar altında üç çeyrek asırlık emeğin özü Türkçe yapıtlarla Anadolu'ya da tanıtılmıştır. "Anadolu"nun O'nun için önemi büyüktü ki arkeoloji ve sanat tarihi içerikli bir süreli yayının adına 1956'da "Anadolu/Anatolia" demişti. Bir "Türk Arkeoloji Enstitüsü", O'nun düşüdü; 2 Kasım 2002 gününe dek de düş olarak kaldı. Bu "son isteği" bir "Vasiyet" bilerek gerçekleşmesine çalışmak, artık O'nun güçlü "okulu"nun tarihsel misyonları arasında sayılmalıdır.

"Hoca"nın kişiliğini belirleyici bağlamda demeliyim ki o "okul"un onurunu taşıyan bir bireyi olarak benim: "Anadolu'da karanlık bir çağ yoktur; Frigler kültür ve sanatlarını Anadolu'ya borçludurlar ve İyonya bir Yunan sömürgesi olmamıştır; orada temellenen Batı Uygarlığı, Anadolu halklarının yarattığı, erişilen dünya önderliği yerli halkın becerisidir" biçiminde özetlenebilecek görüşlerim, kendileriyle ters düşüğüm düşüncelerin özünü oluşturmuştur; derince ve kökten farklı bir özü... Ve O'nun sağlığında ben: "...Batılı İyon'u Yunan'dan hiç ayırmamıştır. Ülkemiz Arkeoloji biliminin temel taşlarından Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal da İyon'u Yunan'dan ayırmaz. Ve Hocamız, bilim evreninde edindiği sağlam konumuyla ve büyük adıyla işimizi çok zorlaştırır. Belli ki bilimde hiç olmaması gereken tabuları yıkabilmek hiç kolay olmayacaktır; ancak bilimci, bilimin gösterdiği doğru yolda, 'herkes ne der?' endişesiyle özgüvensiz ve ödünlülük de olmayacaktır; yalın ve umutsuz da" diye yazmış; beni eleştirmeyen, ancak destek de vermeyen o büyük İnsan'dan yakınmışımdır da.

Bir "büyüklük" düşünülün ki: kendisine Batı'nın önemli ve saygın arkeoloji enstitüleri ile bilim akademilerinin tüm onur üyeliklerini ve nişanlarını kazandıran özgün "Karanlık Devir ve Anadolu'nun Frigler'le Yunan'a yönelmesi" savı yanısıra, Almanların önderliğinde ikiyüz yıldır zaten savlanan "İyon'u Doğu Yunan sayma" görüşü, bir öğrencisi tarafından tam karşıtı bilimsel yaklaşımlarla sorgulanmaya başlansın; alışılmış "başta geleceğin" tersine o Hoca, bu öğrencisine daha yakınlaşsın ve onu her fırsatta övgüyle onurlandırsın. Yine düşünülün ki: doktora tezi olarak önerilen konuları reddedip, Hocası'nın uzmanı olduğu erken zamandan bir konuda direnişin genç bir arkeolog için korkulan "vahim" sonucu ise, "dilerseniz Bayraklı yontucuklarını da çalışabilirsiniz" olsun. Ve böyle bir "ders" ne görülmüş ne de duyulmuş olsun. Bu bir "gücün" başarısıdır; tutkuya dönüşmüş bir meslek sevgisinin, tükenmeyen bir çabanın, onunla gelen üretkenliğin ve tanımsız bir özgüvenin "gücü" ve de hümanizmanın "gücü"... Güçlüydü, çünkü çok çalışkandı, özgüvenliydi, hakçaydı; çağdaşlıkta ödünsüzdü. Ve çalışkanlık, özgüven, hakçalık ve çağdaşlık, Batı'yı yaratan bir yurttaki bilimsel bir geleceğin sağlam yapılanışı için önkoşuldu. Bunları söze dökererek değil, yaşatarak öğretti bize. Ege'nin eski zamanlardaki gibi bir barış denizi olarak her iki yaka insanını sarması, özlemiydi O'nun; başkanlığını da yaptığı "Türk-Yunan Dostluk Derneği" bu özlemlerle kurulmuştu.

Hümanist, güzele tutkun, erdemli bir yaşamdan alınacak çok dersler vardır ve bu dersler bir bilimsel erişilmezlikten alınacak olandan daha az önemli değildir. Bunun bilinciyle O, insan haklarının atası, İyon kökenli düşünür Protagoras'ın "insan her şeyin ölçüsüdür" ilkesini sıklıkla yazar. Ve bu ilkeyle sanki kendi başarılarının, "bilimde

“Akurgal” Adlı Bir Köklü Çınarın Gölgesinde

çağı yakalamayı” hedefleyen Türk bilimcisi için bir “ölçü” olacağını düşündürür...

Hocamı en son iki yıl önce, Akdeniz Üniversitesi Likya Uygarlıkları Araştırma Merkezi olarak adına armağan ettiğimiz LYKIA’nın dördüncü sayısını 90. yaş gününde, çok sevdiği İzmir’de kendilerine sunarken gördüm. “Son buluşma” olacağı içime doğmuş; o acıyla, belki bir “teselli” arayışı içinde, O’nun “ölümsüz” olduğu duygusuna kapılmışım.

Armağan ettiğimiz yapıtın adı “Yol Kılavuz Anıtı”ydı. O da ulusal arkeolojinin “Kılavuzu”dur, Batı’yla yarışta başarıya hedefli; sonsuzluğa kalıcı bir “Anıt”...

Prof. Dr. Fahri Işık
Akdeniz Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
07058 Kampüs / Antalya